

De Lutherse kerkmuzikale praktijk in Nederland in de 21^e eeuw

Diederik Blankesteyn, september 2023

Ik voel enige aarzeling om over dit onderwerp te spreken omdat ik vrij nieuw ben op het Lutherse erf. Ik ben niet Luthers opgegroeid. Slechts een krap jaar werk ik nu als cantor-organist in de Lutherse Kerk in Utrecht – overigens met veel plezier. Maar nu het Convent van Lutherse Kerkmusici hierom vraagt, wil ik graag een aantal gedachten delen over het heden en de toekomst van de Lutherse kerkmuziek in Nederland.

Hoe de Lutherse kerkmuziek in Nederland eruitziet is onlosmakelijk verbonden met de algehele toestand van de Lutherse gemeenten. Net als in veel andere protestantse gemeenten is krimp in deze tijd het onderliggende thema. Hoe houd je steeds kleiner wordende kerken actief en levensvatbaar? Dit is een grote vraag, die ook gevolgen heeft voor de kerkmuziek. Ik wil in zeker niet pretenderen dat ik de vraag afdoende kan beantwoorden. Toch wil ik er drie dingen over zeggen.

1) Hoop

Natuurlijk is het belangrijk om realistisch te zijn over de huidige situatie, de aantallen mensen en de mogelijkheden. Toch moeten we ook niet in de neergang gaan geloven – dan wordt het een *self-fulfilling prophecy*. Geen heimwee naar hoe het vroeger was, maar zoeken naar mogelijkheden om de kerkmuziek nu en in de toekomst optimaal vorm te geven. Mijn oproep zou zijn: geloof in wat we als Lutherse kerk te bieden hebben en hoop dat dat ook in de toekomst levend blijft.

2) Identiteit

Daarbij hoort ook de overtuiging dat het waardevol is wat we doen en dat we dat niet aan de kant moeten schuiven. Blijf als kerkmusicus het beste bieden wat je te bieden hebt in de regelmaat van de zondagse erediensten. Houd als gemeente je kerkmuzikale en liturgische identiteit vast. Doe dat waar we goed in zijn en wat mensen in ons waarderen. Dan moeten we overigens wel blijven reflecteren op wat die identiteit is en wat we daarvan willen laten zien.

3) Netwerk

Houd mensen zoveel mogelijk betrokken bij de kerkmuzikale praktijk. Probeer kinderen en andere nieuwkomers hierin mee te nemen. Door samen te zingen en te musiceren, in groepsverband of in solo's. En ook door educatie: vertel over de achtergronden van de muziek, en over de rol van muziek en liturgie in het geloof. Liturgie en kerkmuziek zijn een belangrijke *identity marker* van de Nederlandse Lutherse gemeenten. Daarom zou de kerkmuziek ook een missionaire rol kunnen hebben, een uitstraling naar buiten toe.

Deze drie dingen vormen de kern van wat ik vandaag wil zeggen. De punten 2 en 3 zal ik nu wat verder uitwerken. In de eerste plaats: wat zijn belangrijke bouwstenen van de Lutherse kerkmuzikale identiteit in de 21^e eeuw? In de tweede plaats: hoe betrekken we daar zoveel mogelijk mensen bij? Tot slot zal ik het concreet maken door in te zoomen op de kerkmuzikale praktijk van de Lutherse gemeente in Utrecht.

De lutherse kerkmuzikale identiteit

In Nederland definiëren lutheranen hun identiteit tot op de dag van vandaag tegenover de veel grotere hervormde en gereformeerde kerkgenootschappen. Dat ligt ook voor de hand, vanuit hun minderheidspositie. Bijvoorbeeld: calvinisten zijn ernstig, lutheranen zijn vrolijk. Gereformeerden hebben het over zonde, lutheranen over genade. En, voor dit verhaal belangrijk: bij calvinisten gaat het alleen om de preek, bij lutheranen is ook muziek en liturgie ook heel belangrijk.

Dit laatste is vooral in de afgelopen eeuw gegroeid. In de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw waren de Nederlandse lutheranen in hun liturgie vrij calvinistisch. In de 20^e eeuw veranderde dat, door invloeden vanuit Duitsland waar ook mijn voorganger Willem Mudde een grote rol in speelde. Muziek en zang waren niet alleen maar antwoord op de verkondiging, maar ook lofprijzing en zelf verkondiging. Muzikale schoonheid en artistieke kwaliteit was van wezenlijk belang. Ook de klassieke Lutherse liederenschat werd weer ontsloten.

Dit was niet een exclusief Lutherse beweging, maar onderdeel van een breder patroon: in delen van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland ontstond in dezelfde tijd de Liturgische Beweging. Kortom, deze 20^e-eeuwse ervaringen zorgden voor nieuw leven in allerlei Lutherse en niet-Lutherse gemeenten. Deze nadruk op kerkmuziek is nog steeds onderdeel van de Lutherse identiteit, en wat mij betreft houden we dat zo.

Nu naar vandaag. In deze tijd ligt het vuur van de liturgische ervaring al een aantal decennia achter ons. Nu is het vooral evangelicale muziek en geloofsbeleving die voor kerkelijke vitaliteit zorgt. Maar dat gebeurt in andere delen van het protestantse landschap en staat ver van onze traditie af. Wij teren nog op al het moois wat in de 20^e eeuw tot leven kwam in de Lutherse kerken.

En ik geloof in deze traditie. De Lutherse gemeenten zullen de komende tijd niet enorm opleven of grote aantallen mensen trekken. Toch zullen er mensen blijven komen, van binnen en van buiten, die zich aangesproken voelen door onze Lutherse identiteit en muziek. Laten wij als kerkmusici – ook met de beperkte middelen en het beperkte aantal mensen – ernaar streven deze traditie levend te houden. Dat betekent: goed je werk doen, mensen erbij betrekken en onze traditie zichtbaar maken. Dat betekent ook: de traditie ontwikkelen, nieuwe muziek schrijven en nieuwe liederen bedenken.

Kerkmuziek is dus wezenlijk in onze gemeenten, maar staat niet op zichzelf. Muziek gaat altijd de verbinding aan met de liturgie en met het geleefde geloof. Als mensen slechts een Bachcantate willen horen, dan kunnen ze ook Spotify openen of een concert bezoeken – en dan is de muzikale kwaliteit waarschijnlijk nog hoger ook. Bij ons is de kerkmuziek een geïntegreerd onderdeel van de beweging van de liturgie. Ook ons geleefde geloof hoort hier in een of andere vorm in thuis en wordt hierbij betrokken, hoe open of vrijzinnig we ook zijn.

Missionaire kerkmuziek

De kerkmuzikale traditie en praktijk is dus een belangrijk onderdeel van de Lutherse identiteit en moet die sleutelrol wat mij betreft ook op zich blijven nemen. Naar binnen, om te helpen de gemeenten vitaal te houden. Maar ook naar buiten, om al het waardevols dat wij hebben te laten zien en te delen met ieder die geïnteresseerd is.

Tegelijk moeten we niet doen alsof we de enigen zijn die dit voorstaan. Alleen al binnen de Protestantse Kerk zijn er genoeg gemeentes die onze liefde voor liturgie en voor muzikale schoonheid delen. Laten we ons niet terugtrekken in ons Lutherse hoekje maar de krachten bundelen om al het moois wat we hebben voor het voetlicht te brengen.

Een punt dat ik hier wil uitlichten is de digitale toegankelijkheid en uitstraling van onze liedcultuur. Wie een evangelicaal lied op internet opzoekt, vindt al snel allemaal professionele, makkelijk toegankelijke beeld- en geluidopnames. Wie hetzelfde doet bij een Liedboeklied, vindt een matig opgenomen filmpje van een plaatselijke organist of een net niet mooi zingende cantorij. Er zijn al aanzetten om dit te verbeteren, denk aan opnames van het Vocaal Theologen Ensemble en de website van het Liedboekcompendium. Als Lutherse kerkmusici zouden wij toch de aangewezen personen moeten zijn om – in breder verband – hier een rol in te spelen? Toegankelijkheid, kwaliteit

en professionaliteit zijn hierbij van belang. En ondertussen kunnen we er gelijk voor zorgen dat onze Lutherse liederenschat hierin niet ondergesneeuwd raakt.

De kerkmuzikale praktijk in Luthers Utrecht

Ik zal tot slot – ter illustratie – mijn kerkmuzikale praktijk schetsen. Daarin probeer in de praktijk te brengen wat ik al gezegd heb. Ik probeer ik hoge kwaliteit te leveren, zoveel mogelijk zangers, musici en gemeenteleden bij de kerk te betrekken en de kerkmuziek optimaal te belichten naar binnen en naar buiten toe.

De Lutherse Kerk in Utrecht is een kleine gemeente. Op een doorsnee zondag zijn er tussen de 5 en de 20 aanwezigen. Er zijn niet genoeg mensen voor een regelmatig repeterende cantorij. Wel is er een team van ong. 7 semi-professionele voorzangers. Elke zondag is er één voorzanger ingeroosterd. Diegene zingt in ieder geval de antifoon bij de eerste psalm en het hallelujavers. Bijna altijd laat ik de voorzanger ook strofen van liederen zingen in afwisseling met de gemeente: bij lange liederen zorgt dit voor afwisseling, bij onbekendere liederen geeft het leiding. Meestal voer ik samen met de voorzanger ook nog een aria of ander vrij muziekstuk uit. Het kistorgel biedt daarbij veel mogelijkheden.

In de reguliere diensten zorgen de voorzangers dus voor vocale opluistering. Daarnaast organiseer ik voor hoogtijdagen een projectcantorij van gemeenteleden, met enkele repetities per keer. Het zangniveau ligt niet zo hoog als bij de voorzangers, maar zo kan weer een andere groep mensen meedoen aan de kerkmuziek. Ieder die mee wil doen als voorzanger of lid van de cantorij is welkom, van binnen of van buiten.

Er is wat financiële ruimte om enkele keren per jaar een paar strijkers in te huren voor het organiseren van een cantatedienst. Ook hier is het voorzangersteam van nut.

Met succes heb ik ervoor gepleit om de orde van dienst iedere zondag geheel uit te werken en voor de kerkgangers te vermenigvuldigen. Daarin staan standaard ook de vrije muziekstukken die ik speel, de gezongen teksten van de voorzangers en er is ruimte voor een korte toelichting bij de muziek van de zondag. Op de website en sociale media van de gemeente probeer ik de kerkmuziek en de diensten voor het voetlicht te brengen – al staat dat nog in de kinderschoenen.

Ondertussen probeer ik ook hier en daar nieuwe muziek voor de eredienst te componeren. Vooral de onberijmde gradualepsalm leent zich daartoe, omdat het aanbod in de liedboeken beperkt is. Bovendien maken veel bestaande antifonen en psalmbewerkingen gebruik van inmiddels verouderde bijbelvertalingen.

Slot

Hopelijk heb ik zo een aantal nuttige gedachten op een rij gezet. Ik wil eindigen met een paar aanzetten tot gesprek.

- Identiteit: wat zijn dingen die typisch zijn voor de Lutherse kerkmuziek die het waard zijn om te blijven doen en te laten zien?
- Netwerk: hoe houd je zoveel mogelijk mensen in en rondom de gemeente betrokken bij en geïnteresseerd in de kerkmuziek?
- Uitstraling: waar liggen kansen voor Lutherse kerkmusici om al het waardevols uit onze traditie voor het voetlicht te brengen? Waar liggen samenwerkingsmogelijkheden met mensen/gemeenten/organisaties buiten het Lutherse erf?